

INSTITUȚIONALIZAREA LITERATURII ȘI ȘTIINȚEI LITERARE

Academician **Mihai CIMPOI**
Institutul de Filologie al AȘM

Perioada imediat postbelică se caracterizează printr-o sovietizare radicală a întregii suprastructuri (cultură, știință, artă, literatură). Oamenii de creație din toate domeniile, savanții trebuiau să suporte întreg calvarul ideologizării extreme, al dirigismului jdanovist și tuturor comandamentelor politice ale partidului, formulate cu o consecvență metodică draconică sub formă de hotărâri, rezoluții ale congreselor și conferințelor PCUS, articole publicate în presa oficială, campanii îndreptate împotriva unor orientări artistice, opere, reviste, autori. Toate acestea se relau operativ și se aplicau după calapodul elaborat la Kremlin în republicile unionale, adăugându-se respectivele nuanțe locale.

Ideologicul atârna deasupra capetelor oamenilor de creație și de știință ca o adevărată sabie a lui Damocles. Evitarea lui era imediat motorizată și sancționată dur, aplicându-se măsuri administrative sau chiar militare [2, p. 121].

Firește, asupra scriitorilor basarabeni plana, ca un spectru, bănuiala că reprezintă ideologia burgheză, că sunt pătrunși de spirit românesc, că sunt refractari la noile realități sovietice. Un articol publicat la 25 septembrie 1948 în oficiosul PCM, „Sovetskaia Moldavia”, semnat de I. Canna, I. D. Ciobanu și V. Egorov se intitulează semnificativ *Să dezrădăcinăm naționalismul burghez în creația scriitorilor moldoveni*. Demascarea scriitorilor Em. Bucov, A. Lupan, B. Istru, G. Meniuc și L. Corneanu a căpătat proporții monstruoase, amintind de campania stalinistă demascatoare din 1937, ceea ce a determinat chiar Biroul CC al PC (b) din Moldova să adopte o hotărâre specială împotriva acestei execuții în stil stalinist [1, p. 228-229].

Hotărârile de partid de la Chișinău se calchiau după cele de la Moscova, în care se aduceau acuze politice grave unor scriitori importanți, precum Anna Ahmatova, Mihail Zoșcenko, Andrei Platonov, sau unor compozitori și regizori de cinema (D. Șostakovič, V. Muradeli, S. Eizenștein, V. Pudovkin), accentul, localizat, punându-se pe combaterea „schimonosirilor” burghezo-naționaliste.

Deși se constata „rămânerea în urmă a științei literare” și „studierea slabă a moștenirii literare”, de fapt

se avea în vedere aservirea ideologică a actului critic, conformarea ei așa-zisei metode a realismului socialist, partinității comuniste, caracterului popular, modelării „omului nou”, tipicității. Activitatea de creație urma obiectivul programatic major care consta în încadrarea literaturii basarabene în procesul literar general-sovietic. Prin această unificare, instituționalizată și prin crearea unei Uniuni a Scriitorilor din URSS cu un statut unic și cu un mecanism administrativ se exercita o dirijare autoritară de la Centru, care aplica diferite forme integratoare (congrese și conferințe unionale, decade ale literaturii sovietice moldovenești la Moscova și în alte republici și ale literaturii și artei altor republici la Chișinău, traduceri, acordarea de distincții și premii de stat și „V. I. Lenin” ș. a.). Evident că se stimula, în primul rând, aservirea ideologică, respectarea codului deontologic general-sovietic.

Andrei Lupan recunoștea preeminența acestei instituționalizări în referatul ținut în cadrul primului Congres al Scriitorilor moldoveni din 1954: „Pentru noi nu poate fi o cinste mai mare decât aceea de a crea și a lupta sub drapelul atotbiruitor al partidului, drapelul slobodei, al păcii, al progresului. Scriitorii moldoveni au crescut și au creat literatura noastră, națională prin formă și socialistă prin conținut, ajutați de scriitorii noroadelor frățești și, în primul rând, de scriitorii ruși și ucraineni. Literatura moldovenească a păstrat cele mai adânci tradiții de legătură cu marea cultură rusă, a cărei înrăurire a fost rodnică, progresistă, slobozitoare” [1, p. 225].

Lumina vine de la Răsărit, citare inexactă după Dosoftei care exprima recunoștința pentru trimiterea unei tipografii din Rusia prin formula metaforică *Și de la Răsărit lucește lucoare...*, devine sloganul propagandistic cel mai uzitat pentru a sugera rolul formator și modelator al culturii ruse.

Având un efect dezastruos asupra procesului literar cantonat într-un imaginar idilic străbătut de îndemnuri patetice și strigături triumfaliste, lozincarde („drumul spre lumină”, „zările slobodei”, „luminile câmpiei”, „cântecul zorilor”, „drumuri luminoase”, „hora luminii”, „azi la mine-i primăvară”), se creează impresia, citind aceste așa-zise poezii, că sunt trase

la indigou, în mod ritmat și rimat, afișele propagandistice ale vremii, toate purtând stigmatul unui delir schizofrenic al sovietizării generalizate în toate domeniile, unde domina stereotipia, frazarea ilogică, „stropșită”, incontinentă. Mentalitatea proletcultistă, sociologist-vulgară pătrundea și în studiile critice, făcându-l pe Ramil Portnoi, care a dovedit o înțelegere pentru valoarea lui Eminescu, să vadă în lup personificarea boierului, iar în capră întruchiparea țărăncii. El întrezărea, în lupul din povestea crengiană *Capra cu trei iezi*, o schemă ideologică ce corespunde tiparului sovietic.

În domeniul lingvisticii, s-a dat o luptă acerbă și extrem de ideologizată – până la grotesc – în jurul „limbii moldovenești”, considerată, în funcție de contextul dezbaterilor, dialect, „dialect slav”, limbă apropiată de cea română sau identică acesteia. Pe parcursul unor decenii întregi discuțiile s-au dus, de obicei cu atragerea savanților ruși, la ședințe organizate în cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Academiei de Științe a Moldovei, acesta având rădăcini genealogice în Transnistria. Șirul lung al discuțiilor se constituie într-un adevărat *teatru al absurdului*, conturat odată cu aberantele încercări ale lui I. D. Ciobanu de a crea o variantă a la Marr de limbă literară „curat moldovenească”, „muncitoresc-țărănească”, care să aibă la bază pronunțarea popular-dialectală și graiurile anumitor raioane, în special pe cel transnistrean.

În articolul polemic, publicat în *Sovetskaia Moldavia* din 24 noiembrie 1951, în care lua atitudine față de articolul lui I. D. Ciobanu *Unele întrebări ale dezvoltării limbii moldovenești în lumina învățaturii lui I. V. Stalin*, publicat în aceeași gazetă la 4 octombrie 1951, Em. Bucov dezvăluie tranșant esența sociologist-vulgară a părerilor eronate ale lui I. D. Ciobanu: „I. D. Ceban scrie că istoria de 500 de ani a scrisului moldovenesc este o mare rătăcire istorică. El cere să se revizuiască regulile ortografice în vigoare și să se ia ca bază pronunțarea popular-dialectală, deoarece, după părerea lui, în decursul veacurilor a existat o diferență între limba fixată în scrieri și limba poporului. Chipurile, nu poporul, ci clasele dominante dictau în trecut normele scrisului. Astfel, tov. Ceban persistă în promovarea unei teze eronate despre caracterul de clasă al limbii, în reluarea vechilor sale idei de natură marristă” [1, p. 238].

Vine să limpezească definitiv apele în această privință sesiunea științifică comună a Institutului de lingvistică al Academiei de Științe din URSS și a Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Filialei moldovenești a AȘ din URSS, care și-a desfășurat lucrările la Chișinău între 3 și 7 decembrie 1951.

Nivelul discuțiilor a fost asigurat de participa-

rea prestigioasă a lui P. A. Budagov, M. B. Bernștein, D. E. Mihai și de referatul lui V. F. Șişmariov (care nu a putut participa din cauza bolii), prezentat de aspirantul său Iuri Kojevnikov.

Reuniunea a dat un impuls procesului de editare și studiere a clasicii, bineînțeles în cadrul ideologic limitativ de atunci, dar și cu deschideri importante de perspective, deoarece făcea posibil accesul la valorile noastre și „întoarcerea la izvoare” de care a beneficiat generația de creație a lui Vieru, Teleucă, Damian, Vodă, reabilitând esteticul și eticul. Strategia de ascundere *rizomică* în tradiție, în apele freactice ale identității (prin readucerea folclorului, a lui Eminescu drept pattern, a temelor lirice eterne) avea acum o legitimare și se putea deconspira și reaplica pe un teren fertil. Evan-taiul de ediții ale clasicii și cronicarilor se deschide și el efectiv: în următorii ani apar selecții din opera lui Donici, Negruzzi, Stamati, Creangă, Sârbu, Matevici, Alecsandri, Eminescu, Russo, Neculce, Milescu-Spătaru, A. Hâjdău, B. P. Hasdeu. Tezele antimariste ale lui Stalin redeschid dosarul identității celor două limbi, reluat în dezbateri de A. M. Lazarev în cadrul unei adunări a intelectualității filologice care a avut loc la 20 noiembrie 1951 din inițiativa organizației orașenești de partid Chișinău, având ca generic „Cu privire la restructurarea activității lingviștilor din Moldova în lumina învățaturii lui I. V. Stalin despre lingvistică”. A. M. Lazarev, pe atunci secretar al PC (b) din Moldova, a jucat, metaforic vorbind, la două capete, combătând pe de o parte adepții marrismului, iar pe de altă parte, supunând unei critici vehemente adepții comunității limbii și a moștenirii literare ale poporului moldovenesc și român, spunându-se răspicat că rădăcinile și tendințele politice ale acestor păreri (ale lui V. Coroban și Gh. Bogaci), catalogate ca fiind „absurde din punct de vedere științific”, „ar proveni din politica cercurilor imperialiste din fosta Românie boierească, care au gospodărit până nu demult în Basarabia, cât și a elementelor burghezo-naționaliste moldovenești” [1, p. 240]. Părerea acestora este că limba moldovenească reprezintă „nici mai mult, nici mai puțin, decât un dialect local al limbii române”. „Dar în realitate, conchi-dea referentul, limba română și limba moldovenească sunt două limbi de sine stătătoare, cu toate că îs apropiate una de alta” [1, p. 240].

Într-un atare context este promovată o politică duplicitară: din moment ce Moscova susținea acțiunile de valorificare a moștenirii literare, care, bineînțeles, era comună, fie și pe bare metodologice marxist-leniniste, sociologist-vulgare, conducerea de partid nu se mai putea opune procesului declanșat; pe de altă parte, se continua campania ideologică împotriva naționalismului burghez și se promova o politică susținută de

ștergere a identității naționale, de epurare a „elementelor dușmănoase”, de deportare și chiar executare pe loc a intelectualilor. Limba rusă era impusă în toate domeniile (în sfera publică, în învățământul superior și în școlile medii orășenești prin transformarea lor în școli mixte ruso-moldovenești).

Același A. M. Lazarev propunea, în afară de o doctrină oficială a dezvoltării de sine stătătoare a limbii literare în RSSM, un mod de valorificare a moștenirii clasice deosebit de cel care se făcea în România burgheză: „Noi nu avem dreptul să renunțăm la moștenirea noastră literară. Am comite o foarte mare greșală. Însă, tovarăși, eu cred că ar fi de asemenea eronat să luăm întreaga moștenire literară a clasicilor noștri din secolul XIX în forma în care ea era prezentată în România burgheză din anii 1920–1944” [1, p. 241].

Climatul social-politic al primului deceniu postbelic era marcat de sechelele „socialismului de cazarmă”,

de „contradicția internă fundamentală dintre forțele de producție și relațiile socialiste de producție, etatizate excesiv în mod birocratic, care se afla într-o formă latentă (de unde și afirmarea concepției filosofico-sociologice metafizice a lipsei de conflict” [1, p. 220].

Toate aceste campanii politice și acțiuni administrative sunt o dovadă peremptorie că instituționalizarea literaturii și științei literare urmărea în chip metodic-statalizat sovietizarea suprastructurii în republică, aplicarea dirijismului ideologic jdanovist în domeniul creației și științei literare, ștergerea identității naționale.

REFERINȚE CRITICE

1. Istoria literaturii moldovenești, vol. 3, partea 1, Chișinău, 1990.
2. Cimpoi M. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. Ed. a IV-a reactualizată, București, 2009.

Mihai Jomir. *Toamnă*, u.p., 1976